

PORTIK IRÉN

KÉT NAGYANYÁM IDŐJÓSLÓ MONDÓKÁI

1. A földművelő ember az időjárást mindig aggódva kémlelte, a természeti jelenségeket gondosan megfigyelte, az időjárás kedvező vagy kedvezőtlen alakulásától függött ugyanis munkájának eredménye. A csillagászati és légköri jelenségek, a földművelés határnapjainak, valamint az esztendő egyéb jeles napjainak időjárása, az állatok viselkedése, a növények fejlődése megannyi alkalmat szolgáltatott arra, hogy az elkövetkező napok, hetek, hónapok, sőt évszakok időjárására, valamint termésére következtessen belőlük. Ezek a következtetések ismétlődésük és a könnyebb memorizálás végett gyakran olyan verses mondókákban kristályosodtak ki, amelyeknek egykori mintáit a kalendáriumi rigmusokban kereshetjük.

A kalendáriumi rigmusok¹ olyan két-négysoros versikék (eredetileg disztichonok), amelyeket a kalendáriumok első, naptári részében a lapok aljára nyomtattak. Az időjárásra, az illető hónapban végzendő mezőgazdasági munkákra, a helyes táplálkozásra oktatták olvasóikat, és egészségügyi tanácsokat is adtak. Már a legrégebbi magyar nyelvű kalendáriumban felbukkantak; ez Krakóban jelent meg 1538-ban a történetíró Székely István szerkesztésében, például április havára a következő rigmussal:

*Szent György hava terömt nekünk szíp virágokat,
És megtiltott rétet sok jó szénáért.*

A különböző hónapokra szóló verses tanácsokat már a IV. századi Rómában ismerték, majd a középkori latin nyelvű, később pedig a nemzeti nyelvű irodalmakban számos változatuk keletkezett, a folklórban pedig, a népköltészet egy kis oktató vagy alkalmi műfajaként, napjainkig tovább éltek. Nyelvi sokféleségük és nemzeti jellegük burkában, az Európa-szerte azonos vagy hasonló éghajlati viszonyok közt kialakult mezőgazdasági kultúrákban tanácsaik és jóslataik nem egy hasonlóságot mutatnak.

A jóslatok kétségtelenül a földművelő nép sok évszázados megfigyeléseinek és tapasztalatainak alapulnak, nagyon valószínű tehát, hogy a kalendáriumi rigmusokban a régi naptárszerkesztők e tapasztalatokat is hasznosították. Megbízhatóságukat, érvényességüket a meteorológia hivatott eldönteni, összegyűjtésük viszont a folklórizatika sürgős feladata, hiszen modern korunkban, egykori szerepük elhalványultával, fokozatosan vagy rohamosan feledésbe merülnek.

Ha valaki az 1538 óta megjelent kalendáriumi rigmusokat módszeresen összehasonlítja népköltési változataikkal, kiderülne, hogy melyek azok, amelyek a naptárakból kerültek a nép ajkára, meg hogy a folklórizáció folyamán kiválogatásuknak és átköltésüknek milyen szempontjai, szabályai érvényesültek. Előbb azonban – a tizenkettedik órában – a

folklórváltozatokat kellene kimerítően összegyűjtenünk, hiszen az időjóslo mondókák teljes repertoárját aligha ismerjük, sőt még egy olyan egyszerű kérdésre sem tudunk választ adni, hogy mekkora lehet egy átlagos vagy pedig egy kimagasló egyéni repertoár.

Ennek az utóbbi kérdésnek a nyomába szegődtem, amidőn igyekeztem kimerítően összegyűjteni két nagyanyám időjóslo mondókáit.

Apai nagyanyám, Portik-Dobos Ferencné Ferenczi Katalin (ezután rövidítve P) Gyergyóremete szülötte (1908) és neveltje. Ugyancsak gyergyóremetei nagyapámmal (1902–1952) a zord Gyergyóból 1947-ben Régenbe költözött későbbi anyai nagyanyám, özv. Majláth Istvánné Gáspár Ágnes (M) szomszédságába. Ez utóbbi 1908-ban született Székelysárdon. Itt, Nagyfülpösön, Vajdaszentiványon, Marosvásárhelyen nevelkedett, s haranglábi nagyapámmal (1901–1944) 1937-ben költözött Régenbe.

Kizárólag nagyszüleim életútját követve, ebben a kis gyűjteményben gyergyói, mezőségi, Maros, Nyárad és Kis-Küküllő menti megfigyelések találkoznak. Mivel nagyanyáim nem egy vidék szülöttei és neveltjei, így nemcsak megfigyeléseik tárgya, hanem célja is különböző. Míg a burgonya, len, rozs főleg gyergyói nagyanyám, a kukorica, búza, kender, szőlő terméséhez kapcsolódó megfigyelések jobbra marosmenti nagyanyám készletéhez tartoznak.

Mondókáikat mindketten egy-egy hosszú élet során halmozták fel: gyermekkorukban szüleiktől és közelebbi-távolabbi környezetüktől, később férjüktől, rokonaiktól, szomszédaiktól és általában mindenkitől hallották, tanulták, akikkel az időjárás örökké időszerű kérdéseiről szót váltottak. Állításuk szerint a naptárakból semmit sem tanultak, kétségtelen azonban, hogy közvetve a kalendáriumi rigmusok is gazdagították repertoárjukat. Mivel 1947-től jó szomszédok, majd 1951-től anyatársak lettek, repertoárjuk valamelyest kiegyenlítődhett – alább azonban látni fogjuk, hogy ez a kölcsönhatás meglehetősen kis mérvű volt.

Színhagyományaik összegyűjtését már az 1970-es évtized elején, középiskolás koromban megkezdtem; mindent lejegyeztem tőlük, amit a folklórkutatás számára értékesnek véltem. Amidőn az időjóslo mondókák szaporodni kezdtek, külön is felfigyeltem rájuk, és fokozottabb gyűjtésükhöz fogtam. Miután a gyűjtés javán túljutottam, az eredményt naptári rendbe szedtem, és nagyanyáimnak felolvastva, arra kértem őket, hogy egészítsék ki azzal, ami még eszükbe jut. Ez a kiegészítés, vagyis repertoárjuk lehető teljes kimerítése még két hónapig tartott, mígnem a gyűjtést meg a rendszerezést teljesen befejezve, 1984. november 15-én a kész gyűjteményt ismét felolvastam nekik. Ekkor mondta Majláth nagyanyám: „Fiam, én még nagyon sokat tudtam, csak elfelejtettem. Ha én tudtam volna, hogy te ezeket összeírod, jobban megjegyeztem volna.” S ezt oly őszinte búval mondta, hogy szavait rögtön lejegyeztem, sőt a dátumot is melléje írtam; hadd legyen jelképes kis záradéka két nagyanyám időjóslo mondókáinak.

2. Formailag, nyelvileg a legegyszerűbbek a még aznap vagy másnap beteljesülésre váró, többnyire egy feltételes meg egy kijelentő mondatpárba foglalt jóslások. Nagyanyáimtól összesen 44 ilyen hallottam, és pedig P-től 30-at, M-től 39-et, ezekből azonos (közös) volt 25 (M, P); egymástól eltérő jóslást P 5-öt, M 14-et ismert. Érdekes, hogy túlnyomó

többségük esőt jelez (1–35). A jó időre mindössze 7 (36–42), az időváltozásra és a szélre pedig csak 1–1 megfigyelés (43. és 44.) vonatkozik:

1. Ha a tyúkok a porban fürödnek, eső lesz (M, P). 2. Ha a tyúkok nem akarnak elülni... (M, P). 3. Ha a verebek a porban fürödnek... (M, P). 4. Ha a verebek sírnak... (M, P). 5. Ha a libák sűrűn a víz alá buknak... (M). 6. Ha a pávák rikoitoznak... (M, P). 7. Ha a fecskék alacsonyan szállnak... (M, P). 8. Ha a hollók csapatosan szállnak... (P). 9. Ha a gólyák gyülekeznek... (M). 10. Ha a hangyák járnak... (M, P). 11. Ha a hangyák magasra hantolnak, tartós... (M). 12. Ha a méhek mérgesen szállnak... (M). 13. Ha a méhek a kaptárakból nem repülnek ki... (M). 14. Ha a legyek csípnek... (M, P). 15. Ha a legyeket nem lehet a házból kihajtani... (M, P). 16. Ha a cserebogarak repdesnek... (M, P). 17. Ha a békák brekegnek, esőt kérnek (M, P). 18. Ha a zöld béka brekeg, esőt kér (P). 19. Ha a békák előjöttek... (M). 20. Ha a csiga az úton mászik... (M). 21. Ha a macska mosdik... (M, P). 22. Ha a szamarak bögnék... (M, P). 23. Ha a szamár a porban hempereg... (M, P). 24. Ha a harangzúgás messzire elhallszik... (M, P). 25. Ha a vonatzakatolás távolról hallatszik... (M). 26. Ha a füst lefelé terjed... (M, P). 27. Ha a nap felhőben nyugszik le... (M, P). 28. A forró nap, seprő ferteg esőt hoz (M). 29. Ha a holdnak udvara van... (M, P). 30. Ha a só megvizül... (M). 31. Ha [az eső] aprán kezdi, tartós lesz (M). 32. Ha [az eső] nagy cseppekkel kezdi, hamar eláll (M, P). 33. Ha a tyúkok járnak az esőben, az tartós lesz (M, P). 34. Ha hólyagos a tócsa, [az eső] nem áll el egyhamar (M, P). 35. Reggeli vendég [:eső] nem marad sokáig (M). 36. Ha a hordó dongája megengedett, jó idő lesz (P). 37. Ha kemény a harangkötél, szép idő lesz (M). 38. Ha a zsák madzagja fullasztja a zsákot, nem lesz eső (M). 39. Ha a szentjánosbogár nagyon fénylik, szép idő lesz (M). 40. Ha a tyúkok korán elülnék, nem lesz eső (M, P). 41. Ha reggel sok a harmat, jó időt jelent (M, P). 42. Ha a füst egyenesen felszáll, nyáron szép idő, télen fagy lesz (M, P). 43. Ha veres az ég alja, szél lesz (M, P). 44. Ha a harkály a gyümölcsfákon cserreg, az idő elváltozik (P).

3. A verses mondókák felsorakoztatása előtt azokat a távolabbi előrejelzéseket mutatom be, lehetőleg naptári rendben, amelyek már nem őrzik ritmikus-rímes szerkezetüket, ám valószínű, hogy egykori verses formáikból oldódtak szét prózává:

1. Újév reggelén ha vörös az ég, sok szénát ígér (M). 2. Újév-nap ha tiszta, jó reményekkel biztat (M, P). 3. Újévi napfény: sok hal az évben (M). 4. Gergely napján vetheted a melegágyat (M). 5. Korai virág nem hoz gyümölcsöt (M). 6. Márciusban ha sok a köd, esős lesz a nyár (P). 7. Mikor a kökény virágzik, vetheted a kukoricát (M). 8. Áprilisban ha eső van, széna és búza lesz elég (M). 9. Április harmat nélkül kedvez a sarjúnak (P). 10. Szent György ha esős, jó, ha száraz, gyenge lesz a gabonatermés (P). 11. Szent Györgykor ha a kökény virágzik, jó lesz a kukoricatermés (M). 12. Orbánkor félti a szász a szőlőjét (M). 13. Ha a hangyák magasra hantolnak, esős lesz a nyár (M). 14. Július ha nem főz, szeptember nem eszik (M). 15. Bocskoros aratás [sár]: jó kukoricatermés (M). 16. Zivataros augusztus esős szeptemberrel fenyeget (P). 17. Augusztus ha harmatos, jó időt ígér (P). 18. Szeptember ha hűvös, sa-

vanyú, ha nedves, gyenge bort szűr a gazda (M). 19. Meleg szeptember: enyhe karácsony (M). 20. Ha a kukorica nagyon felöltözik, nagy tél lesz (M, P). 21. Október ha meleg, hideg lesz február (P). 22. Zúzmarás advent: jó gabonatermés (P). 23. Lucskos karácsony: rossz nyár, gyenge termés (M, P). 24. Fekete karácsony: fehér húsvét (M, P).

A fentiekben M nagyanyám 17, P 11 időjósást mondott; ezek közt mindössze 4 a közös, így összes előrejelzéseik száma 24.

4. A gyűjtemény mennyiségileg és minőségileg egyaránt legfontosabb része felé közeledve, az alábbi naptár a nagyanyáim által ismert verses mondókák jeles napjait rendszerezi, s egyszersmind ilyen irányú ismereteik megoszlását is szemlélteti:

Január

- 1. Újév (M, P)
- 2. Makár (M, P)
- 6. Vízkereszt (M, P)
- 15. Pál (M, P)
- 20. Fábíán és Sebestyén (M, P)
- 31. Péter (M, P)

Február

- 2. Gyertyaszentelő (M, P)
- 6. Dorottya (P)
- 16. Julianna (P)
- 19. Zsuzsanna (M)
- 24. Mátyás (M, P)

Március

- Hamvazószerda (P)
- Böjt (P)
- 15. Gertrúd (M)
- 18. Sándor (M, P)
- 19. József (M, P)
- 21. Benedek (M, P)
- 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony (P)

Április

- Virágvasárnap (M, P)
- Nagypéntek (M, P)
- Húsvét (M, P)
- 6. Tibor (M)
- 24. György (M, P)
- 25. Márk (M, P)

Május

- Áldozócsütörtök (M, P)
- Pünkösöd (M, P)

Úrnapja (P)

- 1. Fülöp és Jakab (M, P)
- 12. Pongrác (M, P)
- 13. Szervác (M, P)
- 14. Bonifác (M, P)
- 25. Orbán (M, P)

Június

- 8. Medárd (M, P)
- 10. Margit (M, P)
- 11. Barnabás (M, P)
- 15. Vitus (M, P)
- 24. János (M, P)
- 30. Pál (M, P)

Július

- 5. Sarolta (P)
- 8. Erzsébet (P)
- 13. Jenő (P)
- 20. Illés (M, P)
- 22. Mária Magdolna (P)
- 25. Jakab (M)
- 31. Ernő (P)

Augusztus

- 1. Péter (M, P)
- 10. Lőrinc (M, P)
- 15. Nagyboldogasszony (M, P)
- 20. István (M, P)
- 21. Mátyás (M)
- 24. Bertalan (P)
- 29. Ágoston (P)

Szeptember

- 1. Egyed (M, P)
- 21. Máté (M)
- 29. Mihály (M, P)

Október	25. Katalin (M, P)
16. Gál (P)	30. András (M, P)
21. Orsolya (M, P)	December
28. Simon Júdás (P)	Advent (M, P)
November	13. Luca (P)
1. Mindenszentek (M, P)	25. Karácsony (M, P)
10. Márton (M, P)	31. Szilveszter (M, P)
19. Erzsébet (M, P)	

A naptár 67 napot tartalmaz. P 61 napra, M 50-ra tudott mondókát; ezekből közös volt 44. Egymástól eltérő napokra P-től 17, M-től pedig 6 mondókát jegyeztem le.

A 67 nap az év napjainak közel egyötöde: 18,36%-a. Ha e napokhoz hozzászámítjuk, hogy nagyanyáim mind a 12 hónapról, valamint három évszokról is tudtak olyan önálló mondókákat, amelyek nincsenek egy-egy naphoz kötve, akkor időjósulásuk alkalmi-lehetőségei 67+12+2, vagyis 81-re ugranak, ez pedig az esztendő napjainak több mint 22%-a. Eszerint, átlagosan számítva, a csillagászati és természeti jelenségek sora, valamint az állat- és növényvilág viselkedése az év folyamán minden ötödik nap alkalmat kínál arra, hogy a népi meteorológia hagyományainak jegyében e hagyományok ismerői jóslani tudjanak. Sőt, a rövid távú előrejelzések úgyszólván mindennap, reggeltől estig lehetővé teszik, hogy a közeli órák és napok időjárására következtetni lehessen.

Alább az időjósuló mondókák a fenti naptári rendben, vagyis januártól decemberig sorakoznak. Mindenik hónap élén a hónap egészéhez, majd utánuk a mozgó ünnepekhez fűződő mondókák állanak, s ezeket követik a napok mondókái elsejétől a hónap végéig. Az évszakok mondókái a megfelelő hónapok között kaptak helyet.

Naptári besorolásunk a mondókák első tagját veszi alapul: *mikor* történik a jóslás. Második tagjukat – *mikorra* szól a jóslás – azok a hivatkozások jelzik, amelyek a megfelelő évszakok, hónapok és napok élén olvashatók.

JANUÁR

L. még 191, 193, 194. és 223.

1. Ha sok a hó januárban,
Sok gabona lesz a nyárban (M).
2. Január ha sáros,
Növényekre káros (P).
3. Ha január hó meleg,
Egek, könyörüljetek (M).
4. Ha januárban lágy idő jár,
A tél ápriliséig is rád talál (P).
5. Ha a nap telin süt,
Húsvétkor kályha fűt (M, P).

6. Kevés hó, sok eső, sár
Fák- és növényekre kár (M, P).
7. Ha északnyugatira vált a délkeleti szél,
Vagy ha apró havat szór a keleti szél,
S nyugat táján sűrű köd is keletkezik,
Szép, állandó idő következik (P).

Január 1. Újév

L. még 235. és 236.

8. Újévi hajnali pír
Viharokról hír (M).
9. Ha újév reggele bíborfelhők közt kel,
Káros szél s viharok nem maradnak el (P).
10. Ha újév jön hóval,
Bővelkedsz sok jóval (M, P).
11. Amilyen az újév napja,
Olyan augusztus hónapja (M, P).

Január 2. Makár

12. Makariás amilyen,
Szeptember lesz majd ilyen (M, P).

Január 2. Makár, szeptember 29. Mihály

13. Amilyen időt hoz Makár,
Olyannal vár Mihály (M).

Január 6. Vízkereszt

14. Ha megcseppen vízkereszt,
S a keréknyom vizet ereszt,
Úgy jó termő évünk lesz (P).
15. Ha megcseppen vízkereszt,
Bő termő éved lesz (M).

Január 15. Pál

16. Ha derűs remete Pál,
Bő és gazdag lesz a nyár (M).
17. Ha Pál fordul köddel,
Ember hull döggivel (P).
18. Szeles Pál: hadakozás,
Köddel soknak sírt is ás (P).

Január 20. Fábián és Sebestyén

19. Fábián és Sebestyén napján
A nedv megindul a fák alján (M).
20. Fábián- és Sebestyénkor
Az élet már megindul (P).

Január 22. Vince

21. Vince ha csorog,
Nem lesz jó borod (M, P).

22. Ha fénylik Vince,
Megtelik a pince (M, P).
23. Derús idő Vince körül:
Bő termés, szüretnek örülj (M).

Január 31. Péter

24. Szent Péter-éj ha enyhe,
Ne várj nagy hidegekre (P).

Január 31. Péter, február 24. Mátyás

25. Péter- s Mátyás-napi fagy
Hatvan napig el nem hagy (P).
26. Ha hideg Péter és Mátyás,
Hatvan napig fogvacogás (M).

FEBRUÁR

L. még 54. és 195.

27. Februári meleg
Későbbi hó és hideg (M).
28. Februári melegek
Később hoznak hideget (P).
29. Február ha sáros,
A bor léssen áros (M).
30. Ha hideg, nedves február:
Derús, meleg, gazdag nyár (M).
31. Februárban a nap telin süt,
Húsvétkor mindenki fűt (M, P).
32. Ha februárban száraz szél jár,
Augusztusban forró lesz a nyár (M).
33. Ha februárban muslicák járnak,
Juh- és dögvésszel riasztanak (P).
34. Ha e hóban meleg lesz,
Ember, állat beteg lesz (P).
35. Ha a hó nem olvad el,
Az árok jó termést nevel (M).
36. A sok hó: sok széna,
De kevés gabona (P).
37. Farsangi hosszú jégcsap:
Ez az év jó termést ad (P).

Február 2. Gyertyaszentelő

38. Gyertyaszentelő ha szép,
Hosszú telet jósol még (M).
39. Gyertyaszentelő ha szép,
Hosszú telet hozhat még (P).

40. Gyertyaszentelőn ha nap süt a tetőre,
Számíthatsz a télnek keményebb felére (P).
41. Gyertyaszentelőn ha tiszta nap kél,
Keményebbre válik azután a tél (M).

Február 6. Dorottya, 16. Julianna

42. Ha Dorottya szorítja,
Julianna tágítja (P).
43. Ha Dorottya tágítja,
Julianna szorítja (P).

Február 6. Dorottya, 16. Julianna, 19. Zsuzsanna

44. Ha Dorottya tágítja,
Julianna szorítja,
De Zsuzsanna nem hagyja (M).

Február 24. Mátyás

L. még 25. és 26.

45. Mátyás előtt ha olvad,
Utána lesz hideg nagy (P).
46. Mátyás jeget olvaszt,
S ha vizet kap, fagyaszt (M).
47. Mátyás ha jeget kap, tör,
Ha nem kap, rak (M).
48. Mátyás jeget tör, ha talál,
Ha nem talál, jeget csinál (P).

MÁRCIUS

L. még 225.

49. Március eleje
A tavasznak veleje (M).
50. Márciusi szép idők
Jó esztendőt ígérők.
Ha este a csillagok fénylenek,
Minden jót és bő termést ígérnek (M).
51. Március ha száraz végig,
Pince telik, azt remélik (M).
52. Március ha nedves.
Takarmány kevés lesz (P).
53. Márciusi zöld fű
Nem óhajtott derű (P).
54. Március, ha tudná,
Februárt maga alá gyűrné,
S a borjat az anyjában megfagyasztaná (P).
55. Nap s hold keltén nagy esőssel,
Márciusi sűrű köddel
Sok égháborút hoz el (P).

56. Ha e hóban sok a köd,
Nyáron is lesz sok esőd (P).
57. Ködből bár senki se kér,
Száz naponként visszatér (P).
58. Ha e hó nem száraz és nem nagyon nedves,
Bőven lesz majd búza és lesz szőlőgerezd (M).
59. Ha a fáidról minden hernyót le nem szedsz,
A gyümölcszedésben megelőz tégedet (P).
60. Ha a kakukk szól már,
Szép lesz tavasz és nyár (M)

Hamvazószerda, böjt

61. Hamvazó ha napfényes,
Munkád lesz eredményes (P).
62. Ha a böjt száraz,
Gazdag nyarat várhatsz (P).

Március 15. Gertrúd

63. Gertrúd ha nevet,
A kertész örülhet (M).

Március 18. Sándor, 19. József, 21. Benedek

64. Sándor, József, Benedek
Zsákban hozzák a meleget (M, P).

Március 19. József

65. Ha József-nap derült,
A nyár is sikerült (M).
66. Szent József ha szépen virrad,
Teljesíti vágyaidat (P).
67. József-napi derűs ég
Sok szénát jelent mindég (P).

Március 21. Benedek

L. 64.

Március 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony

68. Ha ködös Boldogasszony,
Nem marad el a haszon (P).

TAVASZ

L. még 49, 60, 113. és 224.

69. Ha a tavasz korán jő,
Lesz rá bőséges eső (M).

ÁPRILIS

L. még 4.

70. Április ha nedves,
A nyár bőséges lesz (P).
71. Áprilisban sok eső:
Isten bő áldása jó (M).
72. Nedves április hó
A gyümölcsfáknak jó (M).
73. Ha áprilisban dörög az ég,
Széna is, búza is lesz elég (P).
74. Ha április fénylő tiszta,
Fagyát május adja vissza (P).
75. Április ha kellemes,
Május lesz majd veszélyes.
Ha most jó idő ér,
Májusban lesz még dér (M).
76. Áprilisi hó nyár,
Utána lesz fagykár (M).
77. Ha április kitakar,
Megtetzi, amit akar (P).
78. Április derekán ha zöldülnek a rétek,
A szénatermésnek az idén lóttek (M).
79. Ha e hóban dörög,
Nem leszén dér több (P).
80. Baj a jég és vízár,
De a dér nagyobb kár (P).
81. Ha a kökény virágzik,
A rozs Jakabra megéri (P).

Virágvasárnap

82. Virágvasárnap fénye
Ígéret a jó évre (P).
83. Szép virágvasárnap
Jó a gyümölcsfáknak (M).

Nagypéntek

84. Nagypénteki jó esőt
Áldják a földművelők (M).
85. Nagypénteki eső áldás,
De a hó az egészen más (P).

Húsvét

L. még 5, 31, 231. és 232.

86. Húsvét első nap ha esik,
Hat vasárnap mind így esik (M).

87. Húsvétkor ha esik,
88. Templomi feltámadás:
Hat vasárnap lesz így (P).
Gyenge rozsarátás (P).

Április 6. Tibor

89. Ha zöld a rét Tiborra,
Számíthatsz a jó borra (M).

Április 24. György

90. Szent Györgykor cserebogár:
Gyümölcsökre nagy kár (M, P).

Április 24. György, 25. Márk

91. György és Márk napja
Sok bajnak apja (M).
92. György és Márk napja
A jó s rossz papja (P).

Április 24. György, május 1. Jakab

93. György ha szép és szerény,
Jakab lesz nagylegény (P).

MÁJUS

L. még 74. és 75.

94. Május eleji dér:
A gyümölcs jól beér (M).
95. A májusi eső
Aranyat érő (M, P).
96. A májusi eső
Gabonanevelő (M, P).
97. Ha május igen nedves,
Június majd száraz lesz (M).
98. Május ha dörgéssel jó,
Majd az őszi termés lesz bő (M).
99. Májusi égiháború, tartós szelek:
Jó év, bő aratást jelentenek (M).
100. Májusban cserebogár:
Kukoricát ad a nyár (M, P).
101. Ha májusban cserebogarak járnak,
Sok dinnyét, gyümölcsöt köszönsz a nyárnak (M).
102. Ha esőt hoz déli szél,
A szárazságtól ne félj (P).
103. Sok komló: sok rozs.
Figyeld meg jól most (P).
104. Hűvös harmat jobb, mint dér,
Mert így a gazda sarjút nyér (M).

105. Ha sok a földieper,
Szőlőt sokat ehétel (M).
106. Ha sok a tölgy-, csermakk,
Nem lesz ára a disznónak (P).

Áldozócsütörtök

107. Áldozón derűs idő:
Hasznos és jó esztendő (M).
108. Áldozón ha esik,
Sok szénát megeszik (P).

Pünkösöd

109. Pünkösöd ünnep esője
Termés megfelelője (P).
110. Pünkösöd-napi csorgás
Gazdának csalódás (M).
111. Nedves pünkösöd, száraz karácsony,
A hideg esőnek ne örvendj, barátom (M).

Úrnapja

112. Úrnapján ha eső van,
Nem lesz termés dióban (P).

Úrnapja, június 24. János

113. Az úrnapi eső árt a tavaszi vetésnek,
A János-napi a dió- és mogyorótermésnek (M).

Május 1. Fülöp és Jakab

L. még 81. és 93.

114. Ha derűs Fülöp és Jakab
Jó termessel biztatnak (M).
115. Derűs Fülöp, Jakab,
Jó nyárral biztatnak (P).
116. Fülöp- s Jakabkor ha eső léssen,
Isten áldása lesz a termésen (M).

Május 12. Pongrác

117. Pongrác előtti nyár:
Utána lehet fagykár (P).
118. Pongrác-napi eső
Szénatermelő idő,
De gyenge szőlő (M).

Május 12. Pongrác, 25. Orbán

119. Ha Pongrác s Orbán száraz,
Sok jó borra várhatsz (M).

Május 13. Szervác

120. Szervác előtti nyár:
Utána lehet kár (M).

Május 25. Orbán

L. még 119.

121. Orbán ha szomorú,
A gazdára kár s ború (P).

122. Ha Orbánt tiszteled,
Bőven ad búzaszemet (P).

123. Ha Orbán éje tiszta,
Lopva jön a fagy vissza (M).

JÚNIUS

L. még 97.

124. Június ha meleg, jó termést várj;
Ha esős, hűvös,
Gyenge gabonát és kevés gyümölcsöt
Terem a nyár (M).

125. Június ha esős,
Vígán lehetek, emberek,
Mert az ilyen esztendőben
Termés lesz dúsan és bőven (P).

126. Júniusi derű: bőség,
De a sár, eső is szükség (M).

127. Ha kicsi fehér felhők szaladnak az égen,
Jó idő lesz, mert az idő tartós lesz (P).

128. A pók ha fon hálót,
Jelez szárazságot (M).

Június 8. Medárd

129. Mérdár ha derült,
A nyár sikerült (M, P).

130. Mérdárkor ha esik,
Negyven napig esik (M, P).

131. Mérdárkor ha esik,
Tart holdújulásig (P).

132. Mérdár ahogy viselkedik,
Olyan lesz holdváltásig (M).

Június 10. Margit

L. még 149.

133. Margit-nap esője
A nyár veszedelme (M).

134. Margit-napi ború:
Szél s égiháború (P).

Június 10. Margit, 15. Vitus

135. Margit és Vitus ha meleg,
Adhatsz hálát az Istennek (M, P).

Június 11. Barnabás

136. Ha harmatos Barabás,
Szár az lesz az aratás (P).

137. Eső Barabáskor:
Szár az lesz a bor (M).

Június 15. Vitus

L. még 135.

138. Vitus ha szed szőlővirágot,
Szüretkor látsz jó világot (M).

139. Vitus-napi jó időre
Nem megy semmi veszendőbe (M, P).

140. Vitus-napi eső, sár:
Az árpában is nagy kár (P).

Június 24. János

L. még 112.

141. Jánosig ha kakukk szól,
Áldás a gabonából (P).

142. János-nap esője
Kitart negyednap estére (M).

143. János-napi eső után
Nem nő a dió a fán (M).

Június 30. Pál

144. Szent Pál ha derűs, meleg,
Adj hálát az Istennek (P).

NYÁR

L. 1, 16, 30, 32, 46, 50, 63, 66, 70, 76, 99, 100, 117, 120, 124, 129, 133, 203. és 233.

JÚLIUS

145. Júliusi nagy meleg
Ártalmas a szőlőnek (M).

146. Ha meleg van júliusban,
Szár az tél lesz januárban (P).

147. Július ha nem főz,
Szeptember nem eszik (M).

148. Este ha sűrű a köd,
Reggel derűs nap köszönt (M).

Július 5. Sarolta, június 10. Margit

149. Ha Sarolta s Margit nedves,
Dió, mogyoró férges lesz (P).

Július 8. Erzsébet

150. Erzsébet ha szomorú,
Gazdára kár és ború (P).

Július 13. Jenő

151. Ha az első körtét Jenő püspök adja,
A búzát a lábán a gazda ne hagyja (P).

Július 20. Illés

152. Illés ha álmos,
Csendes aratást hoz (P).

153. Illés-napi fergeteg
Könnyen bajt is szerezhetsz (M).

154. Illéskor esőt ne kérj,
Ha jó, ne szidd, hanem félj (P).

Július 22. Mária Magdolna

155. Könnyes Mária Magdolna:
Gyenge gyümölcs, gabona (P).

Július 25. Jakab

156. Jakab tiszta napja s éje
Jó termésnek hirdetője (P).

157. Ha Jakab esőt ad,
Kemény téllal biztat (M).

158. Jakab ha száraz,
Jó telet várhatsz (M).

159. Jakab-nap ha álmos,
Csendes áradást hoz (M).

Július 31. Ernő

160. Ernő-nap esője
Mutat fagyos télre (P).

AGUSZTUS

L. még 11. és 32.

161. Augusztus szép idővel,
Mint a napi kenyér, úgy kell (P).

162. Ha e hóban a nap éget,
Ne búsulj a borod végett (M).

163. Ha e hóban sok az eső,
Savanyú marad a szőlő (M).
164. Ha a fecskék e hóban már gyülekeznek,
Hamar beállnak a téli hidegek (M).
165. A harmat kell nyárutóba,
Mint a kenyér a kunyhóba (M).
166. Holdtölte s újhold előtti nap
A bekövetkező időre mutatnak (M).

Augusztus 1. Péter

167. Augusztus egy ha forró,
Hosszú téllal biztató (M).

Augusztus 1. Péter, 10. Lőrinc

168. Pétertől Lőrincig ha hőség lesz,
Hosszú, hideg, szép fehér telünk lesz (P).

Augusztus 10. Lőrinc

169. Lőrinc ha vidám,
Borban nem lesz hiány (M).
170. Derűs Lőrinc borban bízik,
A hal nem nő, már csak hízik (P).

Augusztus 10. Lőrinc, 15. Nagyboldogasszony, 24. Bertalan

171. Lőrinc, Boldogasszony és Bertalan mutatja,
Hogy milyen az ősz akaratja (P).

Augusztus 15. Nagyboldogasszony

172. Szép Boldogasszony napja
A bor ízét megadja (M).

Augusztus 20. István

173. Ha István előtt kakukk szól,
Pénzelhetsz a gabonából (M, P).

Augusztus 21. Mátyás, szeptember 21. Máté

174. Ha Mátyás, Máté nevet,
Nem lesz a borból ecet,
De ha Mátyás nem nevet,
Ecet lesz a bor helyett (M).

Augusztus 24. Bertalan

L. 171.

Augusztus 28. Ágoston

175. Ágoston napja
Az időt ronthatja (P).

SZEPTEMBER

L. még 12. és 147.

176. Meleg szeptember:

Gyenge karácsony (M, P).

177. Szeptember újholdja amilyen időt ér,

Egész őszön által olyant ígér (M).

178. Reggeli nap-pír, hegyeken köd,

Hóelőn változó: ezek nem jó idők (M).

179. Ha e hóban a fák ismét virágoznak,

Hosszú őszt, hideg telet jósolnak (P).

180. Ha a hollók kárognak,

Hamar esőt jósolnak (M, P).

Szeptember 1. Egyed

181. Egyed-nap ha vidám,

Négy nap tart csupán,

De ha dörög az ég,

Jövőre lesz bőség (M).

182. Egyed-nap ha száraz,

Hosszú esőt várhatsz (P).

Szeptember 21. Máté

L. 174.

Szeptember 29. Mihály

L. még 13.

183. Mihálykor ha csordul,

Ecet lesz a borból (M).

184. Mihálykor ha dördül,

Szép őszre erős tél dül (P).

185. A sok makk Mihálykor

Hosszú telet jósol (M).

ŐSZ

L. még 98, 171, 177, 179, 184. és 190.

186. Ha az ősz tiszta, meleg,

Jövőre hoz jó évet (M).

187. Ha sok ősszel a köd,

Télen a hó beföd (M, P).

188. Sok köd őszben:

Sok hó télen;

Másodvirágzás:

Szép, jó időjárás (P).

189. Ha a madarak ősszel soványak,
Ha déli vagy nyugati szelek járnak,
Korai s gyenge télidőt hoznak (M).

190. Ha a fecskék nem sietnek,
Sokáig őszt jelentenek (M).

OKTÓBER

191. Októberi hűvös esők
Hoznak termékeny időt (P).

192. Októberi sok eső, szél
Szeszélyes telet ígér (M).

193. Októberben ha fagy már,
Lágy lesz akkor január (P).

194. Ha e hóban fagy is már,
Gyenge lesz a január (P).

195. Október ha jó meleg,
Február hoz hideget (M, P).

196. Másodvirágzás:
Szép időjárás (M, P).

197. Ha holdújuláskor tiszta idő jár,
Szép tiszta, derűs napokat várj (M).

198. Gyümölcsszüret ha késik,
Várhatsz már az új termésig (M).

199. Minél korábban hull le a falevél,
Annál termékenyebb jövő évet remélj (P).

200. Korán hulló levél:
Korai hideg;
Későn hulló levél:
Nagy tél (M, P).

201. Ha nehezen hull le a fák levele,
Kártékony férgek jósolnak jövőre (P).

202. Ha a fán maradnak a levelek,
Sok férget, de bő gyümölcsstermést ígérnek (M).

Október 16. Gál

203. Ha esős léssen Szent Gál,
Nedves lesz a jövő nyár (P).

Október 21. Orsolya

204. Orsolya mily időt ér,
Csak olyan telet remélj (M).

205. Orsolya napja
A télidő papja (P).

Október 28. Simon Júdás

206. Simon Júdás után
Nézz tüzelő után (P).

207. Simon Júdás napja
Hideget ráz nyakadba (P).

NOVEMBER

208. November ha száraz,
Kemény telet várhatsz (M).
209. November ha enyhe,
Jó év lesz jövőre (M, P).
210. Novemberben dörgés:
Bő és érett termés (P).
211. Ha e hóban dörög,
Bőséget lát város, vidék,
Termésed azért tedd el,
Úgy lesz jó gazdag ember (M).
212. Ha még dörög e hóban,
Jó termés lesz búzában (P).
213. Ha dörög e hóban,
Lesz bőség búzában (M).

November 1. Mindenszentek

214. Mindenszentek napján
Vágj egy cserfaágat,
Ha száraz bele van,
Kemény telet várhatsz,
Ha nedves a bele,
A tél is nedves lesz.
Derús Mindszent napja
Erős havat jelez,
De ha borús e nap,
Vagy bő eső esik,
Gyenge telet jósol,
Gyenge termés lesz itt (P).
215. Ha Mindenszentkor havaz,
Bundád a szegre akaszd (M).
216. Mindenszent ha nedves,
Gyenge teled lesz (P).

November 11. Márton

217. Márton derűje
Kemény tél jele (M).
218. Ha Szent Márton felleget,
Állhatatlan telünk lesz (P).
219. Ha Szent Márton felleget,
Állhatatlan rossz tél lesz.
Ha szép: csikorgó teled,
Ha köd: köd lesz részed (P).

November 19. Erzsébet

220. Szent Erzsébet mondja meg,
Mi a tél az embernek (P).
221. Erzsébet megmondja,
Milyen a tél gondja (M).

November 25. Katalin

222. Katalin-nap amilyen,
Böjt eleje is ilyen (P).
223. Katalin amilyen,
Január lesz ilyen (M).

November 30. András

224. András ha fehér,
Sok tavaszi szél (M, P).

DECEMBER

225. December ha sáros,
Márciusban is lesz tél (M, P).
226. Nyugaton szép esti pír:
Állandó hidegről hír (M).

Advent

227. Ha advent eleje hideg,
Nyolc hétig meg nem enged (M).
228. Ha advent zúzmarás,
Jövőre lesz gabonád (P).

December 13. Luca, 25. Karácsony

229. Ha Luca fagyos,
Karácsony locsos;
Ha Luca locsos,
Karácsony fagyos (P).

December 25. Karácsony

L. még 14, 111, 176. és 224.

230. Ha karácsony előtt hideg,
Utána biztosan enged (M).
231. Karácsonyi jégcsap
Húsvétra pálmát ad (M).
232. Fekete karácsony
Fehér húsvétot hoz (M, P).
233. Ha karácsonykor a hold növekszik már,
Bő termést ígér a jövő nyár (M).
234. Ha szél támad karácsony éjjel,
Kelet felől jár dögvésszel.

Nyugati szél háborút hoz,
Délről jövő járványt okoz,
De az északi szél
Boldog jövőt ígér (P).

December 31. Szilveszter

- 235.** Szilveszterkor eső
S újévkor napfény:
A jövő termésre
Szegényes remény (P).
- 236.** Szilveszter-éji szél,
Újévi szép napfény
A borosgazdának
Biztató remény (M).

TÉL

L. még 4, 38–41, 146, 157, 158, 160, 164, 167, 168, 179, 184, 185, 187–189, 192, 204, 205, 208, 214. és 216–221.

- 237.** Ha korán jön a tél,
Nem is sokáig él (P).
- 238.** Ha korán jön el a tél,
Hosszú telet ne remélj (P).

Könnyebb áttekintés végett alább ismét a hónapok rendjében, valamint két nagyanyám repertoárjának megoszlása szerint készítettem áttekintést a felsorakoztatott verses mondókákról. Az első számoszlop M, a második P nagyanyám mondókáinak számát mutatja. A harmadik M, P oszlop jelzi, hogy mondókáik közt mennyi volt az azonos. Végül a negyedik oszlop, az utóbbiak leszámítása után, a mondókák végösszegét adja:

Hónap, évszak	M	P	M, P	Összesen
Január	16	17	7	26
Február	11	12	1	22
Március	8	13	1	20
Tavaszi	1	–	–	
Április	11	13	1	23
Május	20	14	3	31
Június	13	12	4	21
Július	7	9	–	16
Augusztus	10	6	1	15
Szeptember	7	5	2	10
Ősz	4	2	1	5
Október	9	11	3	17
November	9	10	2	17
December	8	6	2	12
Tél	1	1	-	2
Egész évre	135	131	28	238

A táblázat tanúsága szerint M összesen 135, P 131 mondókát tudott; ezekből azonos volt 28. Ilyenformán kettőjük teljes repertoárja 238 verses mondóka.

A táblázat azt is mutatja, hogy a mondókák száma a hónapok meg az évszakok között nagyon egyenetlenül oszlik meg: a minimális 1 és a maximális 31 között váltakozik. A pálmá eszerint májust illeti, de ha például a 2 téli mondókához hozzáadjuk a hivatkozásokat (vagyis azokat a mondókákat, amelyek első tagjuk alapján nem a tél rovatába kerültek, hanem az év során vannak szétszórva, ám második tagjuk a téli időjárásra vonatkozik), akkor ezeknek a száma is épp 31 lesz. Sokkal nagyobb, esetleg országos gyűjtés alapján lehetne és kellene a mondókákat nemcsak első, hanem második tagjuk naptári rendjében is tanulmányozni.

A táblázat nem tükrözheti, de kiszámítottam, hogy a 238 mondókából az időjárásra 120, a termésre pedig 124 jósol. Ehhez képest a többinek a száma elenyésző: 4 az emberek, 5 az állatok egészségére vonatkozik. Mindezeknek a végösszege azért haladja meg a 238-at, mert 15 mondóka nem „tisztá” típus: jóslata kettős vonatkozású.

5. Két nagyanyám időjóslo repertoárjának bemutatása után néhány általánosabb tanulság is adódik.

Összesítsük a három kategóriát: a rövid távú előrejelzéseket (I), a valószínűleg verses formákból prózává oldódott jóslatokat (II), valamint a verses mondókákat (III):

	M	P	M,P	Összesen
I	39	30	25	44
II	17	11	4	24
III	135	131	28	238
Összesen	191	172	57	306

Két nagyanyámtól tehát összesen 306 különböző szövegű és tartalmú hagyományos népi időjósloást gyűjtöttem. Szembetűnő, hogy egyéni repertoárjuk mennyiségileg nem mutat nagy különbséget: 191 és 172 anyai nagyanyám javára – sőt a verses mondókákban meglepő módon már-már „döntetlen”: 135 és 131.

Kettejük repertoárjának összege 363, ebből az azonos időjósloások száma 57. Más szóval: repertoárjuknak mindössze 16%-a közös, 84% pedig különbözik egymástól. Ebből az arányból arra következtethetünk, hogy ha az egyéni repertoárok még családi-rokoni körben is ily nagy mérvben különböznek egymástól, akkor a gyűjtőmunka folytatása és ki-szélesítése esetén a népi időjósloás, elsősorban az időjóslo mondókák változatainak óriási mennyiségére számíthatunk.

A verses mondókák túlnyomó többsége – szám szerint 217 szöveg, azaz 92% – szerkezetileg kétsoros. A fennmaradó 8% így oszlik meg: 13 négyesoros, 6 háromsoros és 1–1 hat-, illetőleg 12 soros.

Az időjóslo mondóka tehát valóban úgynevezett „apró műfaj”, ám a „sok kicsi sokra megy” elve alapján két nagyanyám repertoárjának terjedelme 522 sorra rúg. Figyelembe véve, hogy verses epikánk legjelentősebb alkotásai, a régi népballadák átlagos terjedelme 35–45 sor

között mozog,² ez az 522 sor 12–15 régi ballada terjedelmével ér fel. Mivel ennyi ballada ismerete a jó balladaénekesek körében sem számít kevésnek, nagyanyáim időjóslo mondókái terjedelmileg aligha maradnak el egy balladaénekes repertoárjától.

JEGYZETEK

¹Bővebben l. Küllös Imola *kalendárium* és *kalendáriumi rigmusok* címszavát a *Néprajzi Lexikonban*, bibliográfiával. A téma természettudományos hátteréhez l. még Xántus János: *A természet kalendáriuma*. Buk. 1972².

²Vö. Faragó József: *Gyönyörű Bán Kata*. Régi magyar népballadák. Kvár 1973. 40.